

Doktori (PhD) disszertáció tézisei

Kende Judit

Kortársak hatása a csoportközi attitűdök fejlődésére: kontextualizált
elemzés vegyes módszerekkel

(Peer impact on the development of intergroup attitudes:
a contextualised multi-method analysis)

2013.

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Pszichológia Doktori Iskola
A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Hunyady György MHAS

Kende Judit

**Kortársak hatása a csoportközi attitűdök fejlődésére:
kontextualizált elemzés vegyes módszerekkel
(Peer impact on the development of intergroup attitudes:
a contextualised multi-method analysis)**

Témavezető: Dr. Nguyen Luu Lan Anh CSc

Bírálóbizottság:

A bizottság elnöke:

Fülöp Márta, PhD

Opponensek:

Kiss Paszkal, PhD

John T. Jost, PhD

Feischmidt Margit, PhD

A bizottság titkára:

Berkics Mihály, PhD

A bizottság tagjai:

Örkény Antal, PhD

Neményi Mária, PhD

Ináncsy-Pap Judit, PhD

A 2005. évi volt az első Atlétikai Világbajnokság, amit Miklós, egy 6 éves fiú a családomban nézett. Mikor a 800 méteres futás döntőjében nagymamája rámutatott kedvenc kenyai atlétájára, legnagyobb meglepetésére Miklós azt mondta, hogy nem fog neki szurkolni, mert fekete és bűdös. 1.44 másodperc múlva William Yiampany harmadikként futott be, és aznap este Miklós és szülei leültek beszélgetni az esetről.

A családom büszke arra, hogy multikulturális szellemben neveli a gyerekeket egy meglehetősen homogén társadalomban, így meg voltunk lepve, lehetetlen volt, hogy Miklós a családból ilyet halljon. Bár a szag esetleg része a feketékről szóló sztereotípiának, a média nem közvetít ilyen üzeneteket és Miklós óvodai pedagógusai sem tennének ilyen kijelentéseket. A legvalószínűbb forrásnak a barátai tűntek, és pontosan ez derült ki a beszélgetésből. Jövendőbeli kutatóként leültem tanulmányozni a szakirodalmat, hogy megértsem a jelenséget és meglepetésemre alig találtam vizsgálatokat kortárshatásokról gyerekek csoportközi attitűdjeinek fejlődésében.

Több kutatási irány mutatott arra ugyanakkor, hogy 5-6 éves kortól az alulról felfelé irányuló kortárshatások fontos szerepet játszhatnak a gyerekek csoportközi attitűdjeinek fejlődésében, bár ezeket a hatásokat csak kiskamaszoknál mutatták ki eddig a csoportközi attitűdök kapcsán. Először is a társas fejlődés során általában a kortársak fontos interakciós partnerek (Bruner, 1990; Vygotsky, 1986). A kortárs csoportokban közös értelmezéseket, diskurzusokat és gyakorlatokat hoznak létre a gyerekek, részben újrateherelve a felnőtt világ elemeit, részben saját értelmezéseket, diskurzusokat és gyakorlatokat teremtve és megosztva kisgyerekek kortól kezdve (Corsaro & Eder, 1990; Mérei & Binét, 1980). Másodszor, kamaszok körében a kortárshatások fontos szerepet játszanak a csoportközi attitűdök fejlődésében. Az etnikai, faji csoportok felé irányuló attitűdök (Thijs & Verkuyten, 2011) vagy a szexuális kisebbségek iránti attitűdök (Poteat, 2007; Poteat & Spanierman, 2010) a kortársak attitűdjeitől függenek, bár csak a kiugró csoportok iránti attitűdök konvergálnak kamaszok

társas hálózataiban (Kiesner, Maass, Cadinu, & Vallese, 2003). Ezekhez az eredményekhez hasonlóan, intenzív csoportközi konfliktus hatására a versengő kiskamaszok erősen negatív csoportközi értelmezéseket, diskurzusokat és gyakorlatokat alakítottak ki egymásról a klasszikus Robber's Cave vizsgálatban, melyeket aztán közösen felül is írtak, mikor elkezdtek közös célok érdekében együttműködni (Sherif & Sherif, 1980).

Ezekre az eredményekre alapozva a kérdés az, hogy a kamaszokhoz hasonlóan lehetnek-e 5-6 éves gyerekek fontos interakciós partnerek egymás csoportközi attitűdjeinek fejlődésében. A szükséges társas-kognitív készségek és motivációs mintázatok már jelen vannak ebben a korban. Az 5-6 éves kor a kritikus pont a csoportközi attitűdök társas-kognitív fejlődésében, amikor a gyerekek már csoportközi attitűdök széles skáláját élhetik meg (Aboud, 2008; Aboud & Amato, 2001). Továbbá az 5 éves gyerekek már érzékenyek a csoportnormákra is csoportközi attitűdökkel kapcsolatban (Nesdale, 2011; Nesdale & Dalton, 2011), bár ezeket a hatásokat eddig nem vizsgálták kortárs normákkal. Ezekre a vizsgálatokra alapozva tehát 5-6 éves kortársak már jelentős mértékben hozzájárulhatnak egymás csoportközi attitűdjeinek fejlődéséhez.

Azonban a korábbi vizsgálatok vegyes eredményeket mutattak kortárshatásokról ezzel az életkori csoporttal. Az egyetlen nagy hatású kvantitatív kutatásban, ami közvetlenül a kortárs hatásokra fókuszált 5-6 évesek körében, nem találtak konvergenciát a barátságban álló párok csoportközi attitűdjeiben (Aboud & Doyle, 1996). Ezzel ellentétben óvodások csoportközi viszonyainak etnográfiai vizsgálatai az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban megmutatták, hogyan vesznek részt ekkora gyerekek kifinomult csoportközi interakciókban, diskurzusokban és gyakorlatokban a csoportokban kiugró etnikai kategóriák mentén (Connolly, 1998; Van Ausdale & Feagin, 2002). Mivel csak a kiugró célcsoportok kapcsán konvergálnak az attitűdök (Kiesner, et al., 2003), lehetséges hogy Aboud és Doyle vizsgálatában nem volt konvergencia, mert nem voltak a célcsoportok kiugróak. Továbbá

számos társas folyamatot a társas hálózatokkal jobban meg lehet ragadni, mint diádokkal (Cillessen, 2009), kamaszok körében a csoportközi attitűdök kapcsán is (Poteat, 2007; Poteat & Spanierman, 2010; Thijs & Verkuyten, 2011), így a kiugró célcsoportokat és társas hálózatokat középpontba helyező megközelítés ígéretes lehet az 5-6 évesek kortárs hatásainak vizsgálatában is.

Ezek az alulról felfelé irányuló kortárs hatásokon túl a gyerekek csoportközi attitűdjei elválaszthatatlanok a közvetlen és a társadalmi kontextusból felülről lefelé rájuk ható folyamatoktól. A perceptuálisan kiugró célcsoportoknál a közvetlen kontextus csoportközi viszonyai és strukturái fontos tényezők a gyerekek csoportközi attitűdjeinek alakulásában (Bigler & Liben, 2006, 2007). Például a nemi vagy etnikai szegregáció jelzi a gyerekek számára, hogy a nem és az etnikum fontos társas kategóriák és a csoportok társas helyzetéről is információt közvetít. Ezen túl a csoportközi viszonyokkal kapcsolatos intézményi normák is hatnak a csoportközi attitűdökre serdülők körében (Verkuyten & Thijs, 2002), és mivel az 5 éves gyerekek csoportközi attitűdjeit már befolyasolják a csoportközi viszonyok normái (Nesdale, 2011; Nesdale & Dalton, 2011), a helyi intézményi normák is hathatnak az 5 évesek csoportközi attitűdjeire. Továbbá a kisebbségi kortársak magasabb aránya gyakran negatívabb csoportközi attitűdökkel jár együtt serdülők körében, a kisebbségi csoportot fenyegetőként észlelhetik (Mouw & Entwisle, 2006), ha helyi normák vagy csoportközi barátságok nem ellensúlyozzák ezeket a folyamatokat (Moody, 2001). Ezen felül a társadalmi kontextus a diskurzusokban kiugró célcsoportok reprezentációin keresztül befolyásolja a gyerekek csoportközi attitűdjeit. Az erősen kiugró diskurzusok esetén, mint amilyen például az izraeli konfliktus, már a 3-4 éves gyerekek csoportközi attitűdjei is a társadalmi diskurzustól függenek (Bar-Tal, 1996) és békésebb közegekben, mint például Hollandiában is a kamaszok csoportközi attitűdjei dinamikusan együtt változnak a külső csoportok változó reprezentációival (Verkuyten & Zaremba, 2005). Végül a közvetlen

kontextus és a társadalmi kontextus befolyásolja az attitűdöket a csoportközi gyakorlatokon és strukturákon keresztül is, melyeket a gyerekek megtapasztalnak.

A magyar csoportközi kontextusban a romák a legnagyobb etnikai kisebbségi csoport, akiket az élet számos területén diszkrimináció sújt és felnőttek és kamaszok körében egyaránt negatív csoportközi attitűdök tárgyai (Csákó, 2011; Gimes, Juhász, Kiss, Krekó, & Somogyi, 2008; Murányi, 2010; Örkény & Várad, 2010). A kiugró társadalmi diskurzusok gyakran bűnözőkként, fenyegető, anti-szociális, alacsonyabbrendű emberekként ábrázolják a romákat (Gimes, et al., 2008; Messing & Bernáth, 2012). A bevándorlók száma viszonylag alacsony európai összehasonlításban, bár kis számban ázsiai és afrikai bevándorlók is élnek Magyarországon (Hárs, 2010). Mindkét csoport szintén negatív csoportközi attitűdök tárgya, azonban ezek kevésbé negatívak, mint a romák felé irányuló attitűdök (Enyedi, Fábrián, & Sik, 2004; Ligeti, 2006). A diskurzusok is kevésbé kiugróak, viszont mindkét csoport esetében gyakori elem a "másítás" a csoportoktól való különbségek hangsúlyozása és a csoport tagjainak nem magyarként meghatározása. A kínaiakkal kapcsolatos reprezentációkat serdülőkként leginkább azokra a csoportközi találkozásokra építik, melyekben a a törtetőként észlelt ázsiai árusokkal lépnek kapcsolatba. A feketék reprezentációja pozitívabb, és kiugró elem benne a feketék barátságossága és táncstudása (Szilassy, 2006).

A csoportközi attitűdök egy további előzménye, a csoportközi kontaktus is ebbe a közvetlen és társadalmi kontextusba beágyazva történik. Általában a pozitív csoportközi kontaktus, különösen a barátság pozitívabb csoportközi attitűdökkel jár együtt gyerekek és felnőttek körében is (Davies, Tropp, Aron, Pettigrew, & Wright, 2011; Tropp & Prenovost, 2010), míg a negatív kontaktus negatívabb csoportközi attitűdökkel függ össze még erősebb hatással, mint a pozitív csoportközi kontaktus - legalábbis felnőttek körében (Barlow et al., 2012). Ezen túl a közvetlen csoportközi kontaktus nagyobb mértékben változtatja meg a csoportközi attitűdöket, mint a kiterjesztett vagy közvetett kontaktus, mikor egy közeli

személy áll közvetlen kapcsolatban egy külső csoport tagjával, amely leginkább a közvetlen kontaktus hiányában fontos (Cameron, Rutland, Douch, & Brown, 2006; Cameron, Rutland, Hossain, & Petley, 2011; Cameron, Rutland, Turner, Holman-Nicolas, & Powell, 2011). A magyar kontextusban - mivel a romák nem feltétlenül megkülönböztethetőek perceptuálisan - a romákkal való csoportközi kontaktus hatása annak függvénye lesz, hogy a gyerekek romaként azonosítják-e interakciós partnerüket.

Végül a csoportközi attitűdök alakulása összefügg a gyerekek társas-kognitív fejlődésével. 5-6 éves kor után a gyerekek már rendelkeznek a pozitív csoportközi attitűdökhöz szükséges készségekkel (Aboud, 2008) és számos célcsoport esetében például az etnikai-faji csoportoknál az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában pozitívabbra fordulnak az attitűdök. Ugyanakkor nem minden célcsoporttal kapcsolatos attitűdök lesznek pozitívabban (Raabe & Beelmann, 2011), azt sugallva, hogy a társas-kognitív készségeken túl az előítéletmentesség észlelt normája is szükséges. Például a nemzeti csoportokkal kapcsolatos attitűdök kevésbé javulnak és más országokban nem fordulnak pozitívabbra az etnikai-faji csoportokkal kapcsolatos attitűdök sem. Továbbá ahogy a kisebbségi gyerekek kisebbségi etnikai identitása alakul, ezzel pozitív attitűdök járhatnak együtt a saját csoport iránt, bár több amerikai vizsgálatban nem mutattak az 5-6 éves kisebbségi gyerekek saját csoport iránti pozitív elfogultságot, amit a szerzők az internalizált rasszizmus vagy rendszerigazolás korai kezdetének tekintenek (Banaji, Baron, Dunham, & Olson, 2010; Baron & Banaji, 2009; Newheiser & Olson, 2012).

Összegezve, a disszertáció legfőbb célja, hogy megvizsgálja hogy 1. A gyerekek csoportközi attitűdjeire hatnak-e a kortársak és alulról felfelé irányuló folyamatok a kortárs csoportban, melyet korábbi vizsgálatok nem helyeztek középpontba 5-7 évesekkel. Ezen túl a kutatás célja, hogy megvizsgálja, milyen kapcsolat van a gyerekek csoportközi attitűdjeinek alakulása és 2. a közvetlen kontextusban felülről lefelé ható folyamatok, mint a

normák és a csoport összetétele között 3. a társadalmi kontextusban felülről lefelé ható folyamatok, mint a kiugró diskurzusok, reprezentációk és társadalmi attitűdök között 4. a célcsoportokkal történő egyéni csoportközi kontaktusaik között és a 5. csoportközi attitűdjeik hogyan függenek össze a társas kognitív fejlődésükkel.

Módszerek

Résztevők

139 gyerek vett részt 9 változó összetételű óvodás csoportban a kutatásban (a továbbiakban 1. 2. 3. stb. számú csoport), teljes óvodai csoportok kerültek a mintába véletlenszerűen kiválasztott óvodákban Budapest különböző kerületeiben, 80 % volt a válaszadási ráta a kiválasztott csoportokon belül. Az átlagos életkor 5 év 9 hónap volt, a minimum 3 év 11 hónap és a maximum 7 év 3 hónap. A nemi arányok kiegyenlítették voltak 72 fiúval (52%) és 67 lánnyal (48%). Az 5., 6., 7., 8. és 9. számú csoportokban részletes adat áll rendelkezésre a gyerekek etnikumáról: itt 46 többségi gyerek volt, 11 gyerek romaként azonosította magát, 16 gyereket a szülei vagy a pedagógusok romaként azonosítottak, de a gyerekek maguk nem, 2 fekete gyerek volt és 2 kínai gyerek. Nincs adat 62 gyerek etnikai identitásáról. Az 5. 6. 7. 8. és 9. számú csoportokban az óvodapedagógusok is részt vettek a vizsgálatban.

Eszközök és eljárás

Minden gyerek két célcsoporttal kapcsolatban közölt adatokat. Az 1. 2. 3. és 4. számú csoportokban a romák és feketék voltak a célcsoport, míg az 5. 6. 7. 8. és 9. számú csoportokban a romák és kínaiak voltak a célcsoport. A romákkal, feketékkal és kínaiakkal kapcsolatos csoportközi attitűdök valenciáját a PRAM II (Preschool Racial Attitude Measure) azaz az Óvodások Etnikai-Faji Attitűdjei Mérőeszköz módosított változatával mértem (Williams, Best, Boswell, Mattson, & Graves, 1975). Másodsorban egy félig strukturált

interjú során jártam körül a gyerekek sztereotípiáinak tartalmát és komplexitását és a csoportközi kontaktus élményeket a célcsoportok tagjaival, majd az interjúk szó szerinti átiratát tartalomelemzésnek vettem alá. A célcsoport általános tulajdonságait sztereotípiákként kódoltam, az egyes célcsoportok tagjairól említett tulajdonságok számát a sztereotípiák komplexitás indikátoraként használtam fel. Ezen túl a sztereotípiák tartalma kvalitatív elemzés tárgya is volt, azonosítottam és kategorizáltam azokat a sztereotípiák elemeket, melyeken osztoznak a gyerekek. A célcsoportok tagjaival történő egyedi találkozások csoportközi kontaktusként kódoltam az interjúk alapján beleértve a kontaktus típusát és valenciáját. Harmadrészt az óvodai csoportokon belüli társas viszonyokat szociometriai módszerekkel térképeztem fel egy magyar disszertáció módszereit adaptálva (Ináncs-Pap, 2003), az 1. 2. 3. és 4. számú csoportban egy pozitív szociometriai jelölés, míg az 5. 6. 7. 8. és 9. számú csoportban 3 pozitív és 3 negatív jelölés határoztam meg a gyerekek közeli interakciós csoportjait, azaz akikkel a legközelebbi társas kapcsolatban vannak. Végül az 5. 6. 7. 8. és 9. számú csoportokban az etnikai identitásra vonatkozó kérdéseket kaptak a gyerekek korábbi többszörös identitásokat vizsgáló kutatások módszereire alapozva (Akiba, Szalacha, & García Coll, 2004). Az eljárás azonos volt minden gyerek résztvevővel - a vizsgálat két 15-20 perces részben történt. Az 5. 6. 7. 8. és 9. számú csoportban az óvodapedagógusokkal is interjút készítettem az etnikai viszonyokkal és multikulturalizmussal, kapcsolatos gyakorlataikról és benyomásaikról. A vizsgálatot megismételtem 6 hónappal később a 8. és 9. számú csoportban, bár az adatokat később nem használtam fel, mert a csoportközi attitűdök valenciája és az etnikai identitás nem mutatott szignifikáns változást és az elemzés idején nem állt rendelkezésemre a szociometriai adatok longitudinális elemzésére alkalmas szoftver. Végül a 9. számú csoportban megfigyeltem a gyerekek szabad játékát, hogy további információt nyerjek a társas viszonyaikról, de az adatok nem voltak kellően megbízhatóak így nem használtam fel őket végül. Az összes adatot magam gyűjtöttem és

elemeztem, az interjúk 10 %-át egy másodkódoló elemezte 76% kódolók közötti megbízhatósági rátával. A szülők aktív írásos hozzájárulásukat adták, a gyerekek informált szóbeli beleegyezés után vettek részt a vizsgálatban.

Eredmények

Csoportközi attitűdök alakulása és az alulról felfelé irányuló folyamatok kortárs csoportokban

A kortársak csoportközi attitűdjei erős hasonlóságot mutattak mindhárom célcsoport esetében és a közeli kortársak hasonlóbbak voltak egymáshoz csoportközi attitűdjeik valenciájában, sztereotípiák komplexitásában és a sztereotípiák tartalmában. Az egyéni csoportközi attitűdök erősen korreláltak a közeli interakciós csoportok összesített csoportközi attitűdjeivel (csoportközi attitűdök valenciája és a sztereotípiák komplexitása sorban a roma célcsoporttal $r=.59$, $p=.013$ és $r=.65$, $p=.056$; fekete célcsoporttal $r=.60$, $p=.095$ és $r=.45$, $p=.000$; kínai célcsoporttal $r=.65$, $p=.000$ és $r=.55$, $p=.000$) míg az óvodai kortárs csoportokban alacsonyabbak voltak a korrelációk mindhárom célcsoporttal (csoportközi attitűdök valenciája és a sztereotípiák komplexitása sorban a roma célcsoporttal $r=.29$, $p=.001$ és $r=.46$, $p=.000$; fekete célcsoporttal $r=.34$, $p=.012$ és $r=.22$, $p=.098$; kínai célcsoporttal $r=.30$, $p=.010$ és $r=.13$, $p=.332$). Továbbá a közeli interakciós csoportok összesített csoportközi attitűd pontszámái voltak az egyéni csoportközi attitűdök legjobb bejósoló hierarchikus többszörös regressziós elemzésben is figyelembe véve az identitást, nemet, kort és a csoportközi kontaktust (csoportközi attitűdök valenciája és a sztereotípiák komplexitása sorban a roma célcsoporttal $\Delta R^2=0.36$, $\beta=.60^{***}$, $\Delta R^2=0.41$, $\beta=.64^{***}$, fekete célcsoporttal $\Delta R^2=0.36$, $\beta=.60^{***}$, $\Delta R^2=0.20$, $\beta=.45^{***}$, kínai célcsoporttal $\Delta R^2=0.49$, $\beta=.70^{***}$, $\Delta R^2=0.38$, $\beta=.61^{***}$).

A közeli interakciós csoportokban és óvodai csoportokban is éltek helyi sztereotípiák – osztoztak a gyerekek olyan elemeken, melyeket más csoportokban nem említettek. Például

4 gyerek említette az egyik óvodai csoportban, hogy a cigányok elviszik a gyerekeket, ha rosszul viselkednek, más csoportban azonban egy gyerek sem.

A csoportközi attitűdök konvergáltak mindhárom csoport esetében, bár csak a roma célcsoport volt egyértelműen kiugró minden csoportban. A roma célcsoport esetében a sztereotípiatartalom konvergenciája azt sugallja, hogy a gyerekek beszélgettek korábban a célcsoportról, például az „elviszi a cigány a rossz gyereket” tartalmat nem alapozhatták közös vagy hasonló tényleges csoportközi találkozásokra. Azonban a fekete és kínai célcsoportok nem voltak kiugróak a legtöbb csoportban a tanári interjúk alapján. Ez a különbség a célcsoportok kiugró jellegében felveti azt a kérdést, hogy a csoportközi attitűdök konvergenciája korábbi beszélgetések vagy inkább közös vagy hasonló tapasztalatok eredménye. A sztereotípiatartalmak konvergenciája a kínaiak és feketék esetében inkább az utóbbira utal – sok gyerek hasonló csoportközi kontaktus élményeket ír le például kínai árusokkal vagy pincérekkel, melyek hasonló hatással is vannak csoportközi attitűdjeikre.

Csoportközi attitűdök alakulása a közvetlen kontextusban

A csoportközi attitűdök és sztereotípiatartalmak különböztek az óvodai csoportok között a csoportközi kontaktus szintjét figyelembe véve (csoportközi attitűdök valenciája roma célcsoporttal $F(8, 87) = 1.87, p = .07$ fekete célcsoporttal $F(3, 46) = 2.28, p = .09$ kínai célcsoporttal szemben $F(1, 48) = 2.02, p = .01$). Bár a szakirodalom szerint ha jelen vannak a multikulturális vagy antirasszista normák a közvetlen kontextusban, az pozitívabb csoportközi attitűdökkel jár együtt, ebben a mintában nem voltak ilyen normák fellelhetők sem a pedagógusok sem a gyerekek interjúi alapján egyik csoportban sem, következésképpen ezt a hipotézist nem lehetett megvizsgálni. Azonban a roma gyerekek magasabb észlelt aránya negatívabb csoportközi attitűdökkel járt együtt ilyen normák hiányában, $t(14, 93) = 1.99, p = .10$.

Csoportközi attitűdök alakulása a társadalmi kontextusban

A csoportközi attitűdök valenciája és a sztereotípiák tartalma is tükrözte a társadalmi kontextust. A csoportközi attitűdök a roma célcsoport irányában voltak a legnegatívabbak, $M=3.2$, $S.D.=3.45$ (-7 és +7 közötti skálán, ahol a magasabb pontszám negatívabb attitűdöt jelez) és kevésbé negatívak a feketék, $M=1.96$, $S.D.=4.47$ és a kínaiak iránt, $M=2.12$, $S.D.=3.15$ a felnőtt attitűdökhöz hasonlóan, az attitűdpontszámok közötti különbségek szignifikánsak, roma és fekete célcsoportnál $t(53)=2.68$, $p=.010$, roma és kínai célcsoportnál $t(74)=3.00$, $p=.004$. A társadalmi reprezentációk elemeit is újraalkották a gyerekek, különösen a roma célcsoport kapcsán. A fenyegető kriminalitás és erőszak, az anti-szociális viselkedés, a mocskok, hangoskodás és az intellektuális és esztétikai alacsonyabbrendűség a gyerekek sztereotípiáinak is része volt, és a félelem és undor érzelmei kísérték. A fekete célcsoportnál, ahol a társadalmi diskurzus kevésbé kiugró, bizonyos elemek, mint a személyközi barátságosság és a táncstudás hasonlított az idősebb korcsoportok diskurzusaira míg a fekete és kínai célcsoportnál is a "másítás" és a csoporttagok nem magyarként meghatározása közös volt az általános reprezentációkkal, de a sztereotípiák tartalma inkább a csoportközi kontaktus helyzeteket tükrözte.

Csoportközi attitűdök alakulása és az egyéni csoportközi kontaktus élmények

A gyerekek nagy többségének volt csoportközi kontaktus élménye a célcsoportok tagjaival, melyek nagy változatosságot mutattak a kontaktus közelségében és valenciájában és ehhez kapcsolódóan a csoportközi attitűdökben is. Ezek a különbségek a rendelkezésre álló kontaktus helyzetektől és a célcsoportok perceptuális megkülönböztethetőségétől is függtek. A romákkal való kontaktus 28 % kiterjesztett vagy közvetett kontaktus volt a szülők vagy testvérek közvetlen kontaktus élményein vagy a médián keresztül, míg 21 % felszínes kontaktus volt, például felnőttek az utcán rámutattak romaként azonosított emberekre és

mindkét típus inkább negatív kontaktus volt (az összes kontaktus 59 % negatív volt). Ezek az élmények negatívabb csoportközi attitűdökkel is jártak együtt, az indirekt kontaktus esetén $r=.21$, $p=.042$ (magasabb csoportközi attitűd pontszámok negatívabb attitűdöket jeleznek) míg a felszínes kontaktusnál, $r=.25$, $p=.012$. Bár szinte minden csoportban voltak gyerekek, akik romaként azonosították magukat, az identitásukat sok esetben nem kommunikálták kortárscsoportjuk felé, és nem voltak perceptuálisan megkülönböztethetőek a csoporttársak számára. Ennek következtében a velük történő kontaktust nem élték meg csoportközi kontaktusként a gyerekek. Így a csoportközi kontaktus összességében is negatívabb csoportközi attitűdökkel járt együtt, $r=.22$, $p=.035$, mivel a negatív élmények voltak többségben.

Bár sokkal kevesebb lehetőség van feketékkel való személyes találkozásra Magyarországon, mivel könnyen megkülönböztethetőek perceptuálisan, az utcai felszínes találkozások is csoportközi élményeket jelentettek, a kontaktus 55 %-a ilyen találkozás volt. Ezek a kontaktusok jobbra semlegesek, és nem jártak együtt változással a csoportközi attitűdök valenciájában $r=.09$, $p=.523$ csak magasabb sztereotípiá komplexitással $r=.34$, $p=.008$. A vegyes fekete és nem fekete házasságból származó gyereket az óvodai csoportokban általában nem kategorizáltak feketeként, de a ritka esetekben feketeként azonosított gyerekekkel kötött barátságok pozitívabb csoportközi attitűdökkel jártak együtt $r=-.34$, $p=.013$. Ezzel együtt mivel a kontaktus általában távoli és semleges volt, nem járt együtt pozitívabb attitűdökkel $r=.03$, $p=.849$ csak magasabb sztereotípiá komplexitással, $r=.39$, $p=.002$.

Végül a kínai célcsoport is egyértelműen megkülönböztethető volt a gyerekek számára és amennyiben volt kínai gyerek a csoportban, kortársai kínaiként is azonosították és ezek a csoportközi kontaktusok (az összes kontaktus 41 %a) pozitívabb csoportközi attitűdökkel függtek össze $r=-.26$, $p=.056$. A semleges, felszínes találkozás kínai árusokkal és pincérekkel

(feltehetően az összes ázsiai bevándorlót kínaiként kategorizálva (Nguyen, 2012) volt a második leggyakoribb formája a kontaktusnak (35%) és ezek az élmények nem jártak együtt változásokkal a csoportközi attitűdökben. Összességében a kontaktus semleges vagy pozitív volt és gyakran közeli, így pozitívabb csoportközi attitűdökkel $r=-.28$, $p=.040$ és magasabb sztereotípiá komplexitással is járt együtt, $r=.26$, $p=.063$.

Csoportközi attitűdök alakulása és a gyerekek társas-kognitív fejlődése

A társas-kognitív fejlődés előrehaladtával 5-6 éves kor után a gyerekek csoportközi attitűdjei pozitívabbak lesznek, mikor előíteletmentes normákat észlelnek a szakirodalom szerint. Jelen mintában sem a pedagógus, sem a gyerek interjúk nem utaltak ilyen normák jelenlétére és ezzel összhangban nem is változott a korról szignifikánsan a csoportközi attitűdök valenciája egyik célcsoporttal kapcsolatban sem. Ugyanakkor a kiugró roma célcsoport esetében a sztereotípiák komplexebbé váltak a korról $b=.03$, $\beta=.30$, $R^2=.09$, $F(1, 104)=10.25$, $p=.002$ feltételezhetően ahogy a társadalmi reprezentációknak való kitettség halmozódott.

A kisebbségi gyerekek etnikai identitását középpontba állítva a saját roma identitás vagy a pedagógusok, szülők általi kategorizáció pozitívabb romák iránti csoportközi attitűdökkel járt, $M=65.94$, 95% CI [57.11, 74.77] a többségiek csoportközi attitűdjei negatívabbak voltak, $M=75.46$, 95% CI [68.24, 82.28], az ANOVA tendenciózus különbséget mutat $F(1,72)=2.79$, $p=.099$. Azonban azok a gyerekek, akik nem azonosították magukat romaként, bár a szüleik vagy a pedagógusok romaként kategorizálták őket, nem különböztek a többségi gyerekektől romákra irányuló csoportközi attitűdjeikben $F(1,63)=1.57$, $p=.215$. A magukat romaként azonosító gyerekek kis száma miatt sajnos nem lehetett őket közvetlenül összehasonlítani a többséggel. Az eredmények azonban így is azt sugallják, hogy az etnikai csoport identitás buffer lehet, azonban etnikai identifikálódás nélkül a kisebbségi gyerekek

negatív attitűdöket alakíthatnak ki saját csoportjukkal kapcsolatban, mivel maguk is ugyanolyan kortárs és társadalmi hatásoknak vannak kitéve, mint többségi társaik.

Megvitatás

Az eredmények alátámasztották, hogy az 5-6 éves gyerekek osztoznak a kiugró célcsoportok iránti attitűdjeikben kortárs csoportokban. Jelen kutatás elsőként fókuszál a témára ebben a korcsoportban és dokumentálja kvantitatív és kvalitatív módszerekkel ezt a konvergenciát. Ezek az eredmények összhangban vannak a társas fejlődés interakcionista megközelítéseivel (Bruner, 1990; Vygotsky, 1986) és egybevágnak korábbi etnográfiai vizsgálatok eredményeivel, melyek 5-6 éves korú gyerekek körében a kiugró faji-etnikai kategóriák kifinomult használatát írták le amerikai és nagy-britanniai kontextusban (Connolly, 1998; Van Ausdale & Feagin, 2002). Azzal a korábbi vizsgálattal szemben, mely nem talált konvergenciát közeli barát párok csoportközi attitűdjeiben (Aboud & Doyle, 1996), a gyerekek társas kapcsolatait hálózatként megközelítve (Cillessen, 2009) jelen vizsgálat tetten érte a kortárs hatásokat.

Az eredmények alapján feltehető, hogy többféle módon konvergálhatnak az attitűdök attól függően, hogy a célcsoport a diskurzusokban vagy perceptuálisan kiugró. Ez a két dimenzió szétválik a magyar kontextusban, mivel a a diskurzusokban leginkább kiugró kisebbségi csoport, a romák nem megkülönböztethetőek perceptuálisan a gyerekek számára, míg a fekete vagy kínai csoport a diskurzusokban nem kiugró, azonban perceptuálisan kiugró inger számukra. Ezzel összhangban a roma célcsoport irányában a csoportközi attitűdök konvergenciája a célcsoportrol való beszélgetés eredménye legalább részben biztosan – olyan sztereotípiák tartalmak közösek a csoportokban, melyek nem alapulhatnak közös tapasztalatokon. Ezzel ellentétben a fekete és kínai célcsoporttal kapcsolatos csoportközi

attitűdök hasonlósága a közös vagy hasonló tapasztalatok eredménye is lehet, a sztereotípiák tartalma leginkább direkt és indirekt csoportközi kontaktus hatását tükrözi.

Attól függően, hogy a célcsoport a diskurzusokban vagy perceptuálisan kiugró, eltérő folyamatok fogják dominálni a csoportközi attitűdök fejlődését is, a verbális transzmisszió vagy a csoportközi kontaktus más súllyal fog hatni. Jelen kutatásban látszik, hogyan függ össze a a diskurzusokban vagy perceptuálisan kiugró jelleg a csoportközi kontaktus hatásával. Mivel a romák a gyerekek számára perceptuálisan nem megkülönböztethetőek, a romaként azonosuló csoporttársaknak nincs hatása a gyerekek csoportközi attitűdjeire, ha az identitásukat nem kommunikálják a kortársak felé. Ezen túl, mivel a romák perceptuálisan ugyanolyan kevésbé megkülönböztethetőek a gyerekek számára az óvodai közegen kívül, az indirekt kontaktus volt a meghatározó, ami gyakran a negatív társadalmi diskurzusokat jelentette. Ezzel ellentétben a fekete és kínai célcsoport perceptuálisan erősen kiugró, így még a felszínes csoportközi kontaktus is összefüggött a csoportközi attitűdökkel. A diskurzusokban és perceptuálisan kiugró jelleg ilyen megkülönböztetése globális perspektívából nézve fontos különbségtétel – számos csoportközi helyzetben a külső csoport nem egyértelműen kiugró perceptuálisan a gyerekek számára. Azonban ez a megkülönböztetés még a leginkább kontextualizált csoportközi fejlődési elméletekből is hiányzik (Bigler & Liben, 2006, 2007; Teichman & Bar-Tal, 2008).

Alkalmazott perspektívából nézve a legfontosabb eredmény az, hogy kisgyerekek kortól kezdve a gyerekek érzékenyek a közvetlen kontextusra és társadalmi reprezentációkra és normákra. A társadalmi csoportközi viszonyok és diskurzusok befolyásolják a diskurzusokat, melyeket a gyerekek hallanak, ezeken keresztül hatva a csoportközi attitűdjeikre is. Továbbá a társadalmi csoportközi viszonyok meghatározzák, hogy milyen csoportközi kontaktus helyzetekbe kerülhetnek a gyerekek az oktató-nevelő intézmények keretein belül és kívül is. A közvetlen környezet fontos lehetne az előítéletmentesség normájának közvetítésében, mivel

5-6 éves kortól a gyerekek érzékenyek a csoportközi attitűdökkel kapcsolatos normákra (Nesdale, 2011; Nesdale & Dalton, 2011) és rendelkeznek a pozitív csoportközi attitűdökhöz szükséges szocio-kognitív készségekkel (Aboud, 2008). Jelen mintában azonban nem voltak tettenérhetőek ilyen normák és így nem is javultak a csoportközi attitűdök a korral. A gyakorlatba átforgatva az eredmények a korai intervenció szükségszerűségére mutatnak rá. Remélhetőleg az intervenció a kisebbségi gyerekek saját csoport iránti attitűdjere is hatással lenne, csökkentve a társadalmi és kortárs hatásokat.

A kutatás korlátait is fontos ugyanakkor megemlíteni, elsőként ekkora elemszám egy terepvizsgálatban csökkenti az eredmények általánosíthatóságát. Figyelembe véve azonban, hogy mennyire nehezen elérhető egy ilyen minta, a vegyes módszerekkel végzett adatgyűjtéssel a lehető legtöbb adatot rögzítettem az elérhető mintán. Az adatok gazdagsága pedig részletes kontextualizált elemzést tett lehetővé, melynek köszönhetően újszerű értelmezéseket dolgozhattam ki, további kutatási kérdéseket vethettem fel. Például további kísérleti vizsgálatok tárgya lehet, hogy a diskurzusokban vagy perceptuálisan kiugró jelleg másfajta fejlődési folyamatokhoz kapcsolódik-e. Ezen túl, bár ideális esetben több kutatási kérdést többszintű statisztikai elemzésben vizsgáltam volna meg, hogy az egyéni és kontextuális tényezőket egyszerre figyelembe lehessen precízen venni, az elemszám nem tette ezt itt lehetővé, a többszintű elemzéshez további adatgyűjtés lenne szükséges. Végül a konvergencia folyamatainak megértéséhez utánkövetéses adatokra lenne szükség, ahol szét lehetne választani, hogy a gyerekek társas kapcsolataiban valamilyen a csoportközi attitűdökkel is összefüggő közös tényező alapján alakítanak ki barátságokat, vagy a barátság hatására alakulnak egy irányba az attitűdök. A jelenlegi adatgyűjtésben csak a keresztmetszeti adatok kerültek felhasználásra, a későbbiekben hosszabb utánkövetéssel vagy kifinomultabb módszerekkel érdemes lenne a két mechanizmust szétválasztani.

Végül a kutatás eredményei azt mutatják, hogy számos szereplő tehet a változásért. Az oktatási politikák kidolgozói, a média, az oktató-nevelő intézmények vezetősége, tanárok, szülők mind hatással bírhatnak a gyerekek csoportközi attitűdjeinek pozitívabb alakulására. Annak reményében zárom ezt az összefoglalót, hogy mihamarabb láthatjuk is ezeket a változásokat Magyarországon.

Hivatkozások (az összefoglalóban)

- About, F. (2008). A social-cognitive developmental theory of prejudice. In S. M. Quintana & C. McKown (Eds.), *Handbook of race, racism, and the developing child* (pp. 55-71). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc; US.
- About, F., & Amato, M. (2001). Developmental and socialization influences on intergroup bias. In R. Brown & S. L. Gaertner (Eds.), *Blackwell handbook of social psychology: Intergroup processes*: Blackwell Publishers.
- About, F., & Doyle, A. (1996). Parental and peer influences on children's racial attitudes. *International Journal of Intercultural Relations*, 20(3-4), 371-383. doi: 10.1016/0147-1767(96)00024-7
- Akiba, D., Szalacha, L. A., & García Coll, C. T. (2004). Multiplicity of ethnic identification during middle childhood: Conceptual and methodological considerations. *New directions for child and adolescent development*, 2004(104), 45-60.
- Banaji, M. R., Baron, A. S., Dunham, Y., & Olson, K. (2010). The development of intergroup social cognition: Early emergence, implicit nature, and sensitivity to group status. *Intergroup attitudes and relations in childhood through adulthood* (pp. 87-102). New York, NY: Oxford University Press; US.
- Bar-Tal, D. (1996). Development of social categories and stereotypes in early childhood: The case of "the Arab" concept formation, stereotype and attitudes by Jewish children in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 20(3-4), 341-370.
- Barlow, F. K., Paolini, S., Pedersen, A., Hornsey, M. J., Radke, H. R. M., Harwood, J., . . . Sibley, C. G. (2012). The Contact Caveat: Negative Contact Predicts Increased Prejudice More Than Positive Contact Predicts Reduced Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(12), 1629-1643. doi: 10.1177/0146167212457953

- Baron, A., & Banaji, M. (2009). Evidence of System Justification in Young Children. *Social and Personality Psychology Compass*, 3(6), 918-926. doi: 10.1111/j.1751-9004.2009.00214.x
- Bigler, R. S., & Liben, L. S. (2006). A developmental intergroup theory of social stereotypes and prejudice. In R. V. Kail (Ed.), *Advances in child development and behavior* (Vol. 34, pp. 39-89). London: Elsevier.
- Bigler, R. S., & Liben, L. S. (2007). Developmental intergroup theory: Explaining and reducing children's social stereotyping and prejudice. *Current Directions in Psychological Science*, 16(3), 162-166.
- Bruner, J. S. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cameron, L., Rutland, A., Douch, R., & Brown, R. (2006). Changing Children's Intergroup Attitudes toward Refugees: Testing Different Models of Extended Contact. *Child Development*, 77(5), 1208-1219.
- Cameron, L., Rutland, A., Hossain, R., & Petley, R. (2011). When and why does extended contact work? the role of high quality direct contact and group norms in the development of positive ethnic intergroup attitudes amongst children. *Group Processes and Intergroup Relations*, 14(2), 193-206.
- Cameron, L., Rutland, A., Turner, R., Holman-Nicolas, R., & Powell, C. (2011). 'Changing attitudes with a little imagination': Imagined contact effects on young children's intergroup bias. "*Cambiar las actitudes con un poco de imaginación*". *Efectos del contacto imaginado en los sesgos intergrupales de los niños pequeños*, 27(3), 708-717.
- Cillessen, A. H. N. (2009). Sociometric methods. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 82-99). New York: Guilford.

- Connolly, P. (1998). *Racism, gender identities and young children*. London: Routledge.
- Corsaro, W. A., & Eder, D. (1990). Children's Peer Cultures. *Annual Review of Sociology*, 16(ArticleType: research-article / Full publication date: 1990 / Copyright © 1990 Annual Reviews), 197-220. doi: 10.2307/2083268
- Csákó, M. (2011). Idegenellenesség iskoláskorban. *Educatio* (2), 181–193.
- Davies, K., Tropp, L. R., Aron, A., Pettigrew, T. F., & Wright, S. C. (2011). Cross-group friendships and intergroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 15(4), 332-351.
- Enyedi, Z., Fábíán, Z., & Sik, E. (2004). Nőtt-e az előítéletek Magyarországon? In K. Tamás, T. I. György & V. György (Eds.), *Társadalmi riport 2004* (Vol. 375–399). Budapest: TÁRKI.
- Gimes, G., Juhász, A., Kiss, K., Krekó, P., & Somogyi, Z. (2008). *Látlelet 2008. Kutatási összefoglaló az előítéletek és intolerancia hazai helyzetéről*
- Hárs, Á. (2010). Migráció harmadik országokból a statisztikai adatok tükrében. In A. Örkény & M. Székelyi (Eds.), *Az idegen Magyarország: Bevándorlók társadalmi integrációja* (pp. 15-48). Budapest: Eötvös Kiadó.
- Inántsý-Pap, J. (2003). *Óvodás korú gyerekek társas kapcsolatainak vizsgálata: Kötődés, társas helyzet, kapcsolat tudatosság*. Debreceni Egyetem. Debrecen.
- Kiesner, J., Maass, A., Cadinu, M., & Vallese, I. (2003). Risk factors for ethnic prejudice during early adolescence. *Social Development*, 12(2), 288-308.
- Ligeti, G. (2006). Sztereotípiák és előítéletek. In T. Kolosi, I. G. Tóth & G. Vukovich (Eds.), *Társadalmi riport* (pp. 373–389). Budapest: TÁRKI.
- Mérei, F., & Binét, Á. (1980). Hagyományképződés óvodáscsoportokban [Creating traditions in kindergarten groups]. In F. Mérei & Á. Binét (Eds.), *Gyermeklélektan [Child psychology]* (pp. 141-144). Budapest: Gondolat.

Messing, V., & Bernáth, G. (2012). Szélre tolva. Roma médiakép. *Médiakutató*, (1).

Retrieved from

http://www.mediakutato.hu/cikk/2012_01_tavasz/05_roma_mediakép/01.html?q=messing#messing website:

Moody, J. (2001). Race, School Integration, and Friendship Segregation in America.

American Journal of Sociology, 107(3), 679-716. doi: 10.1086/338954

Mouw, T., & Entwisle, B. (2006). Residential segregation and interracial friendship in

schools. *American Journal of Sociology*, 112(2), 394-441.

Murányi, I. (2010). Tizenévesek előítéletessége és demokráciához való viszonya. *Új ifjúsági*

szemle: ifjúságelméleti folyóirat, 8(1), 49-58.

Nesdale, D. (2011). Social groups and children's intergroup prejudice: Just how influential are

social group norms? *Los grupos sociales y el prejuicio intergrupar de los niños.*

¿Cómo influyen las normas grupales?, 27(3), 600-610.

Nesdale, D., & Dalton, D. (2011). Children's social groups and intergroup prejudice:

Assessing the influence and inhibition of social group norms. *British Journal of*

Developmental Psychology, 29(4), 895-909.

Newheiser, A.-K., & Olson, K. R. (2012). White and Black American children's implicit

intergroup bias. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(1), 264-270. doi:

10.1016/j.jesp.2011.08.011

Nguyen, L. L. A. (2012). Etnokulturális folytonosság, identitás és akkulturáció. In F. M. & S.

É. (Eds.), *A pszichológia mint társadalomtudomány: tanulmánykötet a 70 éves*

Hunyady György tiszteletére. (Vol. 67-81). Budapest: ELTE - Eötvös Kiadó.

Örkény, A., & Váradi, L. (2010). Az előítéletes gondolkodás társadalmi beágyazottsága

nemzetközi összehasonlításban. *Alkalmazott Pszichológia*, 12.(1-2.), 29-46.

- Poteat, V. P. (2007). Peer group socialization of homophobic attitudes and behavior during adolescence. [Article]. *Child Development*, 78(6), 1830-1842. doi: 10.1111/j.1467-8624.2007.01101.x
- Poteat, V. P., & Spanierman, L. B. (2010). Do the ideological beliefs of peers predict the prejudiced attitudes of other individuals in the group? *Group Processes & Intergroup Relations*, 13(4), 495-514. doi: 10.1177/1368430209357436
- Raabe, T., & Beelmann, A. (2011). Development of Ethnic, Racial, and National Prejudice in Childhood and Adolescence: A Multinational Meta-Analysis of Age Differences. *Child Development*, 82(6), 1715-1737.
- Sherif, M., & Sherif, C. W. (1980). Csoporton belüli és csoportközi viszonyok: kísérleti kutatás [Ingroup and outgroup relations: Experimental analysis]. In G. Csepeli (Ed.), *Előítéletek és csoportközi viszonyok* (pp. 347-391). Budapest: KJK.
- Szilassy, E. (2006). 'Én nem vagyok rasszista, csak utálok a kínaiakat meg a négereket'. A külföldiekhez való viszony magyar serdülők beszédében. In M. Feischmidt & P. Nyíri (Eds.), *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban* (pp. 99-128). Budapest: MTA.
- Teichman, Y., & Bar-Tal, D. (2008). Acquisition and development of a shared psychological intergroup repertoire in a context of an intractable conflict *Handbook of race, racism, and the developing child* (pp. 452-482). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc; US.
- Thijs, J., & Verkuyten, M. (2011). In-group bias in the classroom: The role of co-ethnic and other-ethnic peers and multiculturalism. *Anales de Psicología*, 27(3), 662-669.
- Tropp, L. R., & Prenovost, M. A. (2010). The role of intergroup contact in predicting children's interethnic attitudes: Evidence from meta-analytic and field studies *Intergroup attitudes and relations in childhood through adulthood* (pp. 236-248). New York, NY: Oxford University Press; US.

Van Ausdale, D., & Feagin, J. R. (2002). *The first R: How children learn race and racism*.

Oxford: Rowman & Littlefield Pub Incorporated.

Verkuyten, M., & Thijs, J. (2002). Racist victimization among children in the Netherlands:

The effect of ethnic group and school. *Ethnic and Racial Studies*, 25(2), 310-331.

Verkuyten, M., & Zaremba, K. (2005). Interethnic Relations in a Changing Political Context.

Social Psychology Quarterly, 68(4), 375-386. doi: 10.1177/019027250506800405

Vygotsky, L. (1986). *Thought and Language - Revised Edition*: The MIT Press.

Williams, J. E., Best, D. L., Boswell, D. A., Mattson, L. A., & Graves, D. J. (1975). Preschool

Racial Attitude Measure II. *Educational and Psychological Measurement*, 35(1), 3-18.

doi: 10.1177/001316447503500101